

El ceramista valencià Juli Llopis va haver de fugir cap a Algèria a les acaballes de la Guerra Civil. Després de passar uns mesos en diversos camps de presoners es va incorporar a una misteriosa missió científica que va travessar tot el desert del Sàhara.

Els nostres exploradors

Un ceramista en el desert

Pocs moments han estat tan dramàtics en la història de la ciutat d'Alacant com la primavera de 1939. Mentre la República espanyola es desfeia en lluites internes, la ciutat concentrava milers de refugiats que havien anat reunint-se a l'última capital que mantindria hissada la bandera tricolor. Les forces rebels avançaven implacables i, malgrat les tímides ofertes de no causar represàlies sobre aquells que hagueren "lluitat enganyats en el bàndol roig", no adoptaren cap compromís concret. Responsables polítics, militars i civils, preveien el drama que després la història va confirmar amb escreix: el govern feixista de Franco exe-

cutaria una duríssima i sistemàtica repressió.

Amb una situació així, sense possibilitats ni tan sols de pactar una pau digna, l'èxode cap a l'exterior era inevitable. Al voltant de mig milió de persones, entre civils i militars desarmats, travessaren la frontera, per Aragó i Catalunya, cap a l'estat francès. Al País Valencià, els ports de València i Alacant es convertiren en la porta d'eixida per a aquells que temien represàlies i que podien aconseguir pasatge en algun vaixell. Barques de pesca, petites embarcacions i, sobretot, vaixells de càrrega amb bandera francesa, es van convertir en els elements que obrien una nova vida plena d'incertesa a milers

de persones que havien cregut i lluitat per la República.

A bord de l'African Trader.

Un dels vaixells que durant aquells primers mesos de 1939 va partir del port d'Alacant amb una trista i humiliada càrrega humana era l'African Trader. Entre el pasatge es trobava Juli Llopis, un ceramista i pintor valencià que havia mantingut unes profundes conviccions republicanes i socialistes que ara el conduïen exiliat cap a l'Àfrica. Nascut el 1896 a Benimàmet (un llogaret al costat de València), Llopis pertanyia a una família humil, però gràcies a la seua habilitat amb el dibuix havia aconseguit ingressar a l'Escola

Superior de Belles Arts de Sant Carles de València, on havia obtingut el títol de professor de dibuix. Com a professor, va ser un dels iniciadors de l'Escola d'arts i oficis de Burjassot (l'Horta). Ben aviat es va dedicar a la ceràmica, un art amb molta tradició a la zona i que li permetia conjugar l'interès artístic amb una activitat econòmicament rendible. Participà en diverses exposicions, a l'Ateneu de València o a l'exposició regional de Belles Arts de 1934, on va obtenir una tercera medalla.

Al mateix temps que encetava la seua carrera com a professional, Llopis va entrar en contacte amb diversos cercles intel·lectuals i polítics de la capital valenciana. Inevitablement, un dels focus amb què va contactar va ser el blasquisme, que en aquella època tenia a València una influència aclaparadora. Els seus estudis li van permetre començar a treballar de secretari per a Mario Blasco, fill de l'escriptor i polític Vicente Blasco Ibáñez. Però malgrat aquestes relacions, Llopis no es va deixar seduir per l'aparent radicalisme de Blasco ni compartia de cap manera les seues exacerbades filípiques anticlericals. De fet, se sentia molt més proper al missatge de socialistes moderats com ara Prieto i Besteiro i, a poc a poc, va introduir en el seu ideari polític personal el component valencianista. La seua vinculació a la societat Lo Rat Penat i el fet que coneguera personalment personatges com Nicolau Primitiu o Carles Salvador el van fer preocupar-se per l'estudi de la història valenciana i per perfeccionar el seu valencià. Una altra de les aficions de Juli Llopis era l'excursionisme, que en aquella època començava a guanyar força, no sols com una activitat per passar el temps lliure, sinó també com una forma d'anar redescobrint le més amagades contrades del país.

Des d'Orà fins al Sudan. La travessia de l'African Trader no resultaria gens tranquil·la. Seguint la principal ruta marítima que té com a base el port d'Alacant, el vaixell de càrrega

Autoretrat de Juli Llopis. A sota, el seu amic, Carles Salvador.

es dirigia a Orà, aleshores una cosmopolita capital de l'Algèria francesa. Quan encara no havia arribat a aigües internacionals, un vaixell militar de les forces franquistes l'interceptà i intentà abordar-lo. El capità va demanar ajuda a les forces britàniques instal·lades a Gibraltar i l'enfrontament va acabar sense conseqüències. Finalment, els refugiats van poder arribar a la seua destinació.

Llopis sovintejava Lo Rat Penat i havia conegut Carles Salvador i Nicolau Primitiu

Però França es trobava aleshores en una situació delicadíssima. D'una banda, continuava mantenint una política de no enfrontament amb les potències feixistes, Alemanya i Itàlia, i no volia tampoc enemistar-se amb l'Espanya franquista. I de l'altra, intentava netejar la consciència acollint els refugiats republicans que hi buscaven protecció. Incapaç, però, de poder donar un alberg digne a l'allau de persones que hi arribaven, es va limitar a improvisar "camps de refugiats" que a la llarga es convertirien en veritables presons. Si a Europa s'improvissaren a les platges d'Argelers i Sant Cebrià, a la colònia africana d'Algèria s'ubicaren en aquelles que envoltaven la ciutat d'Orà.

Va ser allà, en diversos camps de treball, on Juli Llopis passà els primers mesos del seu exili africà. Però la duresa dels camps tenia molt poc a veure amb la imatge d'un país de llibertat i acollida que França havia volgut donar als republicans. Els primers mesos de la vida de Llopis a Algèria van ser molt durs. Va anar d'un camp a l'altre, de Relizzane a Camp-Suzzoni i Bogahar sense poder sortir-ne. Tots els horitzons semblaven tancats fins que, de sobte, es va incorporar a una expedició "científica" francesa que es proposava travessar el desert del Sàhara fins arribar al Sudan.

Una expedició intrigant. La raó per la qual Llopis es va unir a aquella expedició és desconeguda. Ni tan sols la seua família la coneix. D'una banda, hi ha la necessitat urgent d'aconseguir la llibertat, de fugir de les reduïdes dimensions del camp i dels horaris marcats i vigilats. No hi ha dubte que aquella missió va significar per al ceramista l'oportunitat de començar una vida nova independent. De fet, quan va tornar a Orà es va poder instal·lar pel seu compte, va muntar un taller i va començar a treballar en allò que era el seu ofici i la seua passió: la ceràmica.

Malgrat la falta d'informació, potser la seua incorporació va tenir també alguna altra raó i aquella expedició fran-

Recorregut aproximat de l'expedició de Juli Llopis

L'expedició al Sahara va permetre que Llopis deixara els camps de treball. A sota veiem l'explorador dibuixant al seu taller d'Orà.

Gràfic: MIQUEL BENÍTEZ

cesa tenia més objectius que els merament científics. De fet, per què Llopis i no qualsevol altre dels presoners? Què tenia ell que no tingueren els altres? El seu fill comenta que el ceramista havia fet unes vagues referències al fet que va ser la seua habilitat amb el dibuix que el va traure dels camps. Potser aquella expedició francesa volia prendre bona nota de les rutes en el desert, de la situació dels oasis i dels llocs on un grup errant podia aprovisionar-se, ja fóra un grup de comerciants o de militars; en aquest cas, l'ajuda d'un bon dibuixant seria inestimable per a fer mapes i plànols.

La realitat és que els moments polítics que es vivien tant a Algèria com a Europa eren de màxima tensió. Era evident que la política de tèbia o nul·la oposició a l'Alemanya i la Itàlia feixistes que havien protagonitzat França i Gran Bretanya no anava a donar cap altre resultat que refermar les determinacions imperialistes d'ambdós estats. A les colònies africanes, el moviment de tropes era més que evident. Amb els italians a Líbia i Eritrea i el seu pacte amb els alemanys, la situació d'Algèria no era gens còmoda. Quedava bastant clar que per primera vegada en la història el desert del Sàhara anava a convertir-se en escenari d'una guerra: no d'una confrontació entre grups nòmades o

diferents pobladors, sinó d'una guerra plena, amb exèrcits i armament moderns, poderosos i terribles. Però malgrat els avenços de la tècnica occidental, el gran desert continuava sent un territori hostil i perillós. Sense una bona informació sobre rutes i situació dels oasis, els tancs i els carros blindats eren –i ho són encara– tan vulnerables, possiblement molt més, que els humils camellers.

Potser, doncs, encara que només ens queda l'especulació, aquella expedició a la qual es va incorporar Juli Llopis, dirigida per militars, tenia com a objectiu alçar plànols i documentar el més fidelment possible les rutes segures. Ens n'ha quedat com a testimoni una narració –feta en castellà– sobre el viatge però que, tot i descriure a grans trets la ruta seguida pel grup, no dona cap idea dels objectius concrets de la missió. El relat de Llopis té més de narració que d'informe i, de fet, ell mateix el va utilitzar quan per fi va poder retornar a València per fer una conferència sobre el Sàhara al Centre Excursionista Valencià.

La narració del nostre ceramista comença amb una descripció molt concreta del que és realment el Sàhara, seguida d'una precisa delimitació geogràfica. Al llarg de les pàgines que va dedicar a contar l'expedició, Llopis barreja amb facilitat les imatges

literàries –“País de la set i la por”– amb la descripció geològica dels diferents fenòmens de les zones que travessa, molt a l'estil de les dissertacions que es feien a l'època en les societats geogràfiques d'aficionats i, més modestament, en els centres excursionistes. Les primeres etapes es realitzaren amb els mitjans de transport que les potències colonialistes havien instal·lat al país. Des d'Orà, amb tren, el grup arribà, sempre cap al sud, a Perregaux i més tard a Ain Sefra, des d'on, després de travessar amb vehicles a motor la serralada del Ksour, arribaren a l'oasi de Colomb-Béchar, en què s'aturaren després d'haver albirat el gran oasi del Figuig que, com molt bé assenyala Llopis en el seu treball, “pertany al Marroc”.

L'estada a l'oasi permet al narrador realitzar una descripció i donar una explicació el més científica possible a la seua sobtada existència enmig de l'infern de sorra: “A l'oasi, l'aigua abunda, aquesta aigua que desperta en la nostra gola la febra, ja que rega per tot arreu a flor de terra, i corre per la seua superfície en el seu element de fines mol·lècules blanques que guspiregen al sol per la seua sal. En aquestes regions rarament plou. D'on ve, doncs, aquesta aigua? D'on, la sal? L'aigua és l'element fonamental per al reg de les palmeres així que el desert

que envolta l'oasi és àrid. Els savis que han estudiat aquesta qüestió diuen que hi ha aigua als oasis del riu Rhir, que sembla que es troba estacionat en fondalades vessades pels antics rius quaternaris. El més senzill és que ja existeixen de fa milers d'anys els grans rius que no trobaven camí per trobar i perdre's a la mar, i s'estacionen en les fondalades de la vall, tot formant un llac on les aigües s'evaporen i depositen les sals que contienien en suspensió."

Aquesta aigua, que tan necessària esdevé a l'hora de fer travessies pel desert, ha estat de molt antic aprofitada pels habitants dels oasis i els seus visitants que han inventat mil maneres de traure-li profit: "Per utilitzar aquesta aigua, s'excaven pous artesianes. Els indígenes, que tenen un vertader sentit de l'aigua, encerten en la captura de les fonts i les porten fins als terrenys de cultiu. Són molt hàbils, fan utilitzar la que traspua i es deposita sota els penyasegats de la meseta de Tadmait, la canalitzen en galeries subterrànies per tal que no s'evapore i la fan recórrer distàncies de vegades considerables. Aquestes galeries es diuen *foggara* i arriben fins a distàncies de 10 km. Cadascuna rega nombrosos jardins i els fecunda. A la província de Tidikelt, al Sàhara Central, alguns oasis tenen fins a 60 km de canalització que permeten el conreu de més de cent mil palmeres."

Des de Colomb-Bechar i de nou cap al sud, el grup arribà a l'oasi d'Ouargla, "punt de reunió dels *ksouriens*, on es troba la gent de la ciutat i els nòmades del zoco o mercat alguns dies de la setmana. És un lloc de molta animació. El nòmada porta llenya, pells, mantega, animals... que bescanvia als *ksouriens* per blat, dàtils... o bé teles i nombroses quincalles dels mecats europeus, ja que és gent que s'entusiasma per les coses noves encara que no en tinga cap necessitat".

Des d'Ouargla comença la part més dura del viatge. Ja no hi ha possibilitat de recórrer a mitjans mecànics i els expedicionaris han de muntar en els camells, els únics capaços de transportar-los entre les dunes mòbils

En el Tanez-Rouft cal fer 300 quilòmetres sense cap possibilitat de repostar aigua

que inunden l'horitzó, els *ergs*. Tal i com comenta Llopis, "l'*erg* es diu així per l'amuntegament de dunes fixes, més el miratge enganyós del transport de sorra pel vent que tendeix a fer creure que les seues formes són variables". En efecte, l'*erg*, com després ens aclareix el mateix autor, és una duna fixa, que cobreix des de fa molts anys muntanyes de pedra amb un mantell gruixut, però que, en la seua superfície, varia molt d'un moment a un altre, ja que el vent la bat sense obstacle i trasllada grans quantitats de sorra en molt poc de temps.

Amb els camells, els grups van passar la zona dels *ergs* on, tot i que sembla increïble, encara hi ha alguna forma de vida: "L'*erg* facilita la vida, ja que és un dipòsit d'humitat, no d'aigua que es puga pour. En efecte, al Sàhara plou, però una vegada l'any. Generalment, és una petita pluja fina, penetrant, que cau sovint durant vint-i-quatre hores seguides. [...] A les muntanyes l'aigua es perd i a l'*erg* és absorbida, evita l'evaporació intensa dels rajos solars i s'emmagatzema a les parts baixes de les dunes, la humitat de les quals dona naixement a la base de la duna a una abundosa vegetació que permet als camells trobar aliment. L'*erg* també té pous, però estan carregats de sals tòxiques i no serveixen per a l'home."

Després de travessar els terrenys dels *ergs*, el grup es va trobar amb un altre paisatge ben diferent, la *hamada* del Tin Rhert. La zona "es caracteritza per l'absència total de terra vegetal, o siga, de tota vegetació. Els àrabs en la seua llengua vulgar o vocabulari geogràfic, que és molt ric, designen

aquests altiplans amb el nom de *hamada* (altiplà rocós sense vegetació)".

A la *hamada*, el grup hagué d'enfrontar-se a diferències de temperatura de fins a 50° C. No és, doncs, estrany que l'arribada a la zona dels Tassili, fóra tan ben rebuda: "Quan s'arriba a aquest departament, el viatger creu, després d'haver travessat regions àrides, desproveïdes quasi per complet d'arbres, entrar en un paradís. Caminem per profundes valls encaixonades entre penyasegats de gres, obstaculitzats per ensorraments enormes, on viu una vegetació luxuriant d'arbres i plantes perfumades que són la delícia per als camells."

Els Tassili formen una zona estranya on conviuen llacs estrets i de gran fondària —"on s'han trobat peixos estranys que són tot cap, anomenats silurs i comunament peixos gat a causa del seu aspecte i dels seus bigotis, alguns arriben als 70 cm"—, amb cons volcànics a l'interior d'alguns dels quals s'emmagatzema la preciada aigua. És en aquests llocs volcànics on Llopis va veure un curiós fenomen geològic: "Les roques volcàniques són generalment poc permeables, especialment el basalt, roca que predomina als volcans del Sàhara central. Aquesta roca en refredar-se es va contraure i es va clivellar curiosament en columnes hexagonals, amb un dels efectes més estranys, ja que semblen columnes d'orgue."

L'amenaça del Tanez-Rouft. La relativa tranquil·litat que els va causar aquesta zona i va desaparèixer en entrar en el cor del desert, el *hoggar*. En aquesta part, no hi ha problemes d'aigua, ja que es tracta d'una zona muntanyosa on les precipitacions són freqüents, però les temperatures són realment extremes i cal vigilar molt el comportament dels tuaregs, que ara hi viuen. En aquells moments, segons comenta Llopis, els 4.500 que vivien en la confederació del *hoggar* havien acceptat el seu paper de pastors de cabres i camells i havien renunciat a assaltar les caravanes, la seua principal ocupació en el passat. Passades aquestes muntanyes, amb l'objectiu final

Juli Llopis, amb corbata de llac, amb el seu fill a Orà. Al costat, panell decoratiu de la conquesta de València per Jaume I, obra de Llopis.

d'arribar al Sudan, es troba el terrible Tanez-Rouft, una zona en la qual es poden arribar a recórrer 300 km sense cap possibilitat de trobar aigua. Llopis realitza aquí les descripcions més completes: "Durant quilòmetres i quilòmetres la planura desèrtica es perd de vista i s'estén sense una gota d'aigua ni una mostra de vegetació, és a dir, el desert dins del desert. El vent és un bufit continu que s'amplifica a mesura que la temperatura s'eleva i no cessa de bufar fins a la posta del sol. Cap obstacle s'oposa a la seua marxa, bufa amb una violència inaudita, alça la sorra i les pedretes que arranca a l'erg, que clivellen la cara del viatger i el deixen cec. Des que comença el dia s'alcen dos enemics: el primer, el vent que bufa ple de violència i provoca una pluja de sorra de la qual és molt difícil protegir-se; i el segon, el sol, que calfa l'aire que és tan sec que la pell s'omple d'escames a força de la cremor, els llavis es tallen dolorosament sense que cap ingredient pose fi a aquesta tortura. Aquí, al migdia, el termòmetre passa dels 70° sense que hi haja la possibilitat de disposar del menor abrigo ni la menor ombra per a reposar un poc de la marxa extenuant. Si es vol menjar, és impossible encendre foc amb aquest vent continuat; per poder coure

els aliments no es pot fer res més que menjar de 24 en 24 hores, de nit, quan para el fort vent".

Malgrat la duresa d'aquestes etapes, amb jornades de fins a setze hores de marxa, el grup va poder arribar al Sudan, on trobà una zona de gramínies, "on saltironegen juganeres les fines gaseles i els pesats antiflops". Acaba així, de sobte, el relat del ceramista Llopis. No hi ha cap dada ni sobre els integrants del grup ni sobre l'objectiu de la missió, ni tampoc sobre el retorn.

De tornada a casa. Sabem, no obstant això, que allà s'hi estigueren algun temps i que, abans de tornar, almenys Llopis, si no tot el grup, va passar també pel Senegal, concretament per la capital, Dakar, aleshores una altra colònia francesa. Com hem

**En la zona dels
Tassili contemplà
els cons
volcànics on
s'emmagatzema
l'aigua**

dit abans, en tornar a Orà, Llopis es va poder establir treballant en una fàbrica de ceràmica, però també amb un taller propi que li va permetre tornar a fer exposicions. La seua casa de la Rue d'Arzew va rebre la visita d'alguns familiars i aviat començaren les negociacions per a retornar a València. Ho va aconseguir l'any 1948.

De nou instal·lat a Burjassot, Llopis retornà amb il·lusió al treball ceràmic i va definir una línia pròpia sense deixar mai la inspiració tradicional. Al museu estatal de ceràmica González Martí, ubicat al palau del Marquès de Dosaigües de València, es troba part de la seua obra —també n'hi ha alguna peça al Lovre—, gràcies a la intervenció de González Martí, qui compartia l'amistat del ceramista. Una altra de les persones que sovintejà la companyia de Llopis va ser el jove periodista Vicent Andrés Estellés, que es nodria de lectures en la biblioteca de l'artista i hi va fer algunes referències en el diari *Las Provincias*, on treballava aleshores. Juli Llopis va morir l'any 1970. Els diaris valencians es feren ressò de la notícia i redactaren algunes biografies per rescatar la seua memòria, però el perquè d'aquella expedició a través del Sàhara continua en secret.

Jordi Sebastià